

УДК 327

«Руський» і «каринтійський» спадки як складові історичної пам'яті українців і словенців

Антон Глушко,
аспірант відділу етнополітології
Інституту політичних і етнонаціональних досліджень
ім. І. Ф. Кураса НАН України

У статті подається порівняльний аналіз двох складових історичної пам'яті українців і словенців – «руського» і «каринтійського» спадків і пов'язаної з ними системи мітів. Вони розглядаються як частина історичного нарративу, спрямованого на формування уявної «карти пам'яті» двох націй. Наріжним критерієм дослідження постає чинник державності в контексті символічної політики владних еліт України і Словенії.

Ключові слова: *культура, пам'ять, міт, національний нарратив, символічна політика, державність, монофакторний метод.*

The paper carries the comparative analysis of the two aspects of the historical memory of Ukrainians and Slovenians – «Russian» and «Corinthian» heritages and the system of mites connected with them. They are examined as the part of the historical narrative, which provides the formation of the imaginary «memory map» of two nations. The main criterion of the research is statehood tradition which is represented in the context of the symbolic politics of the governmental elites of Ukraine and Slovenia.

Keywords: *culture, memory, myth, national narrative, symbolic politics, statehood, single-factor method.*

Однією зі складових функціонування державної історичної політики є культура пам'яті. Вона являє собою систему актуальних символів і мітів, які показують тяглість конкретної держави/нації у просторі та часі, формуючи карту «уявного минулого» та «пантеон героїв». Як зазначає

Е. Гийдел, «міт, чи, іншими словами, неправильне розуміння минулого, як відомо, складає основу буття націй» [1]. У посткомуністичних державах міти, підтримуючи певну спільну історичну карту пам'яті, відіграють роль консолідаційного чинника політичної поведінки й використовуються владними елітами в ідеологічних та пропагандистських цілях [2; 3; 4].

Дослідження цих явищ соціального буття є актуальним для українського і словенського суспільств, які переживають період формування політичної нації. Асинхронність націєтворення і належність до різних типів політичної культури – це ті чинники, що впливають на діапазон поширення мітів і їх соціальну базу. Культура «пригадування» і «згадування» свого минулого складається з національного історичного наративу («наукова пам'ять») і «символічних політик» (результатом яких є «масова пам'ять») – інструментарію політичних еліт і контреліт у провадженні своєї ідеології [5; 6; 7]. Для України і Словенії – країн з декількома концептами історичної пам'яті – пошук «уявного простору минулого» спрямовується в глибину століть, до витоків державних ідей: «руської/української» і «карінтійської/словенської».

Теоретико-методологічними засадами дослідження є типологія політичної культури Г. Алмонда, концепція порівняльного аналізу «символічних політик» як «соціального ритуалу» Г. Ласвелла і типологізація політичної поведінки У. Розенбаума [8; 9]. Критерієм порівняння є тяглість державної традиції словенців і українців на тлі «запізнілого націєтворення» і «деконструкції пам'яті» в просторі «міфотвору» (Е. Сміт) [10; 11; 12].

Серед авторів, котрі аналізували добу Карантанії і Русі в політичній мітології, – словенські дослідники І. Грдіна, М. Крзнар, І. Мекіна, Б. Репе, Й. Шавлі, П. Штіх, словацькі вчені – Р. Холец, Р. Ірша, сербські – Д. Гаврілович, Р. Деспотовіч, С. Шлюкч, та їх українські колеги – І. Гирич, О. Горкуша, Р. Ревчук, Є. Наконечний, А. Коник, І. Лосев. Їх роботи присвячені окремим мітам/національним стереотипам, пов'язаним з «карінтійським» і «руським» меморіальними спадками. Загальнотеоретичні порівняльні дослідження образу «Русі»/«Карантанії» в історичній пам'яті українців і словенців на сьогодні відсутні.

У проблемному полі статті є низка дискусійних і недостатньо вивчених аспектів: співвідношення державницьких мітів про «Русь»/«Карантанію» і «емоційної пам'яті» українців і словенців; міти про «Русь»/«Карантанію» і «контрпам'ять» (М. Фуко) сусідніх народів – росіян («Третій Рим»), сербів («Велика Сербія»), хорватів («полонинська Хорватія»), німців («Тисячолітній Рейх»), італійців («вічний Рим»); міти про «Русь»/«Карантанію» і «політика пам'яті» (П. Нора) в контексті євроінтеграційних процесів. Перший з окреслених вище аспектів є предметом аналізу цієї статті.

Державотворчі змагання українців і словенців, мітологізований образ яких сягає часів Середньовіччя, постають «іміджами», заснованими на

апріорно визначених інтерпретаціях минулого. Вони створюють «емоційну реальність історії», що побудована на уявній послідовності подій, в епіцентрі яких опиняються глорифіковані пращури цих двох народів («виправдальна інтерпретація», за Т. Куком) [13; 14]. Параметрами функціонування мітів є: територія поширення (регіональний чи загальнодержавний вимір), соціальна база (категорії населення), ідеологічні засновки (націоналізм/лібералізм), політичний контекст (система управління і ціннісні орієнтації владних еліт).

Запит нових владних еліт України та Словенії на альтернативні версії історичної пам'яті як частини стратегій націєтворення призвів до того, що ці міти набули широкого громадського розголосу і метаісторичного надчасового статусу. Вони стали віддзеркаленням національного характеру й світогляду українців і словенців, за їх допомогою творилася й твориться нова мовна пам'ять [15; 16]. На їх основі будується національна ідея обох держав, лейтмотивом якої є повернення «втраченого спадку» і оживлення «призабутих сторінок історії» («золотої доби») [17]. Це є компенсаторним чинником державотворення «малих націй» (Е. Гелнер), які проходять стадію внутрішньої консолідації й формування позитивної компліментарності на основі «винайдення традиції» (Е. Гобсбаум) в ситуації «щоденного плебісциту» (Е. Ренан).

В обох державах після проголошення незалежності та початку новітнього державотворення акценти в історичній політиці з комуністичних були замінені на національні. Одним з елементів «деконструкції пам'яті» та «демократичного націєтворення» став концепт автохтонності словенців. До ідеологічного й політичного дискурсу були повернуті ідеї про «старість» словенців і їх мови, про «тисячолітній сон народу», про «часову прірву» в державницьких змаганнях від Карантанії до Республіки Словенія [18; 19; 20]. В системі історичного хронометру словенців була сконструйована наступна мітологізована схема: Лужицька культура – Венеди – провінція Норік у складі Римської імперії – провінція Венедів у складі Франкської держави (Marka Vinedorum na Frankovskem) – князівство Карантанія – королівство Карантанія – провінція Карантанія у Габсбургській Австрії (Австрія в культурі пам'яті словенців розглядається як друга назва Карантанії. – **А. Г.**) – «століття без історії» (словенські землі у складі Німеччини, Австрії, Італії, Угорщини. – **А. Г.**) – «Весна Народів» і поява автономної словенської політичної нації в складі Австро-Угорщини і Королівства Сербів, Хорватів і Словенців – Федеративна Соціалістична Республіка Словенія в складі Югославії – незалежна Республіка Словенія [21].

В Україні ідея Русі, заснована на дослідженнях М. Грушевського, М. Чубатого, І. Кузича-Березовського, М. Аркаса, Д. Дорошенка була включена до масової культури, програм політичних партій і громадських організацій. Схема мітотворення відбувається з відживленням «ностальгічної пам'яті» щодо Руської держави як «епохи розквіту»

українського державотворення. «Сакральним центром» руської доби є Київ, до якого «тяжіють» Галич (символ Західної України), Чернівці і Переяслав (символи Східної України). До пантеону героїв, котрі традиційно згадуються в підручниках і ЗМІ (проект «Великі Українці»), належать Княгиня/Королева Ольга, Володимир Великий, Ярослав Мудрий, Володимир Мономах, Данило Галицький [22; 23]. «Націоцентричний» концепт пам'яті виводить Українську державу через добу Русі, Галицько-Волинського князівства, Литовської держави, Запорозької Січі, УНР, УРСР до новітнього суверенітету [24; 25].

Для порівняння – масова пам'ять сприймає добу князівства Карантанії як повернення до «історичної правди» про виникнення словенського народу, про вихід з «багатовікового ярма бездержавності й забуття свого коріння» [26; 27; 28]. Окрім наукової складової, ця схема має ідеологічне («словенське відродження з ярма сусідів-поневолювачів») і психологічне (компенсаторне) річище. Наприклад, у Словенії як вияв «жаги до пам'яті» (за Б. Мізталь, «passion for memory») і «маніфестації міту» («manifesting myth») існують: готель, піцерія, громадське об'єднання та історичний клуб з однойменною назвою – «Карантанія» [29]. В Україні мітологізовані назви мають фестиваль середньовічної реконструкції («Київська Русь»), готель («Русь»), казино («Третій Рим») [30].

Романтична версія словенської історії, котра виводилася з «карантанського міту», мала доповнити культурний патерн «геройськості», «славного минулого» [31; 32; 33]. Карантанія як частина Франкської імперії, потім – суверенне князівство, королівство, як провінція Австрія в складі Габсбургської держави – опиняється в осерді європейської історії. Як пише Й. Шавлі, «словенський народ боронив Європу од аварських орд, угорських кочовиків, а згодом – турецьких загарбників» [34]. Виникають аналогії з українською схемою «останнього форпосту Європи перед азійською навалою». Україна і Словенія в схемах «руської» і «карінтійської» історій постають частинами кордонних держав, які плекають «європейський дом» від загроз інакших культурно-цивілізаційних спільнот.

Деякі вітчизняні й закордонні вчені, зокрема, британський дослідник Орландо Файджес, включають до російського національного нарративу Руську державу [35]. Ця наукова традиція, сформована під впливом російської історичної школи Карамзіна – Погодіна – Вяземського, сприяла утвердженню моделей контрпам'яті в Україні, заснованих на москвоцентризмі й ідеї «спільної Православної цивілізації». Остання подається як фантомний політичний образ, який апелює до емоційної пам'яті мешканців колишнього СРСР, і використовується як інтеграційний міт на теренах російськомовного інформаційного простору [36; 37; 38]. Карантанія є частиною мітології й національного нарративу словаків і чехів – сусідів словенців у складі Великоморавської держави, проте в них процеси творення пам'яті є більш компліментарними [39; 40].

Отже, в Україні й Словенії відбувається винайдення нової концепції державотворення, підкріпленої національними автостереотипами на основі ліберально-демократичних цінностей. Системотворчі міти про Карантанію і Русь є елементами історичної пам'яті та поліфункціональним політичним ресурсом, який виконує інтегративну соціальну функцію. Просторово-часова віддаленість цих двох держав від сучасності сприяла тому, що їх уявний образ став об'єктом спекуляцій владних еліт і основою для тривалого внутрішнього громадського діалогу.

Література:

1. **Гийдел Е.** Ругенія über alles // Україна модерна. – № 12 (1). – 2007. – С. 214.
2. Nacionalni mit kao integrativni stereotip [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.komunikacija.org.rs/komunikacija/knjige/.../01_GDJ_13-39.pdf;
3. **Berk P.** Istorija kao društveno pamćenje // Časopis za književnost i kulturu, i društvena pitanja. – 2006. – № 4 (12). – Ст. 91–92.
4. **Гирич І. Б., Шаповал Ю. І.** Чому необхідно переосмислювати минуле? – К: К: Konrad Adenauer Stiftung, 2010. – Вип. 16. – С. 7–8.
5. **Аўтуэйт Ў, Рэй Л.** Мадэрнасць, памяць і посткамунізм // Палітычная Сфера. – 2006. – №6. – С.29–30.
6. **Трегуб О.** Історична пам'ять як засіб мобілізації національної свідомості // МАГІСТЕРІУМ. Політичні студії. – 2008. – Вип. 31. – С. 25–29.
7. **Pavlović S.** Odsustva – o osporavanju prošlosti i konstrukciji društvenog zaborava [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://scindeks-clanci.nb.rs/data/pdf/0352-3160/2010/0352-3160100_2117P.pdf.
8. **Парсонс В.** Публічна політика: Вступ до теорії і практики аналізу політики. – К.: Видавничий дім «Киево-Могилянська академія», 2006. – С. 35–36, 516.
9. Політична свідомість Українського суспільства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://all-politologija.ru/2/101-politichna-svidomist-ukra%D1%97nskogo-suspilstva>.
10. Цит. за: Томпсон Е. М. Трубадури імперії: Російська література і колоніалізм. – К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2008. – С. 29.
11. **Repe B.** Nacionalni miti – arena spominov? // Воес. – 2006. – №2. – Ст. 412.
12. **Štih P.** Sposojene novičke: Z zgodovino se opleta, kot bi bila samopostrežna trgovina [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://historia.blog.siol.net/tag/miti/>.
13. **Парсонс В.** Публічна політика: Вступ до теорії і практики аналізу політики. – К.: Видавничий дім «Киево-Могилянська академія», 2006. – С. 478.

14. **Кривошеїн В.** Політичне світосприйняття: спроба побудови елементарної системи // Людина і політика. – 2001. – № 5 (17). – С. 61.

15. **Глушко А. О.** Українська мова та історія як об'єкти політичних махінацій і уроки сусідніх держав [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://memorial.kiev.ua/statti/930-istorija-vchyt.html>.

16. **Скобальський О.** «Русь» і «Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://narodna.prawda.com.ua/travel/4a397f4234053/>.

17. **Pavićević Đ.** Političko pamćenje: normalni slučaj i patologije // Reč. – 2008. – № 77/23. – Ст. 70. Nacionalni mit kao integrativni stereotip [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.komunikacija.org.rs/komunikacija/knjige/.../01_GDJ_13-39.pdf.

18. **Gavrilović D., Despotović L., Perica V., Šljukić S.** Mitovi nacionalizma i demokratija. – Novi Sad: centar za istoriju, demokratiju i pomirenje, 2009. – Ст. 71.

19. **Kahl H.-D.** Karantanska sporna vprašanja // Zgodovinski Časopis. – 2007. – Letnik 61. – Številka 3–4. – Ст. 492, 494.

20. **Mekina I.** Slovenija: mitovi se događaju drugima [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.filg.uj.edu.pl/~wwwip/postjugo/files/.../slovenija-mitovi.pdf.

21. **Krznar M.** Sodobna slovenska politična mitologija. Diplomsko delo. – Ljubljana: Univerza v Ljubljani, 2005. – Ст. 23–26. Lenarčič A. Karantanija [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dss.popravopis.eu/karantanija.html>.

22. **Білошицький П.** Пантеон історичної та...моєї пам'яті [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/206900>.

23. Відбулася презентація книги Юрія Мірошниченка та Сергія Удовіка «Русь-Україна: становлення державності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.memory.gov.ua/main/ua/news/detail/440.htm>.

24. **Гирич І. Б. М.** Грушевський як охоронець історичної пам'яті і творець канону українського підручника з історії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.i-hyrych.name/Vyklad/HistMemory/Hrushevsky.html>.

25. **Чупрій Л.** Роль громадських організацій у формуванні історичної пам'яті українського народу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/July2009/32.htm>.

26. Karantanija in Srednja Evropa. Nekoč in danes. Iz preteklosti v sedajnost [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.primorski-panterji.info/index.php?option=com_content&view=article&id=74:karantanija-in-srednja-evropa-&catid=37:kni&Itemid=63.

27. **Štih P.** Sposojene novičke: Z zgodovino se opleta, kot bi bila samopostrežna trgovina [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://historia.blog.sirol.net/tag/miti/>.

Антон Глушко

28. **Štih P.** «Ej ko goltneš do tu-le, udari po konjih»: O avtohtonističnih in podobnih teorijah pri Slovencih in na Slovenskem // *Zgodovina za vse*. – Leto III. – Št. 2. – 1996. – St. 78.

29. **Krznar M.** *Sodobna slovenska politična mitologija / Diplomsko delo*. – Ljubljana: Univerza v Ljubljani, 2005. – St. 24–25.

30. **Дроздовський Д. В.** О. Пахльовська: «Нас очікує євро«інтеграція» українських чингісханів в альпійські курорти та швейцарські банки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dt.ua/articles/59726>.

31. **Gorupič B. O** likovnih podobah in satiri. Pogovor z Damirjem Globočnikom // *Ampak*. Mesečnik za kulturo, politiko in gospodarstvo. – Letnik 11. – Številka 3–4. – Marec–April 2010. – St. 72.

32. **Grdina I.** Karantanski mit v slovenski kulturi // *Zgodovina za vse*. – 1996. – № 2. – st. 51–52.

33. **Petrovčič P.** Novo pisanje zgodovine. Z novim šolskim ministrom bo v srednješolski zgodovini zavel nov veter [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mladina.si/tednik/200510/clanek/slo--solstvo-peter_petrovcic/.

34. **Šavli J.** Slovenska državna misel. – Bilje: Studio RO – Humar, 2010. – St. 22, 32. Šavli J. Slovenija: podoba evropskega naroda. – Bilje: Studio RO – Humar, 2003. – St. 99.

35. **Figes O.** Natašin ples: kulturna zgodovina Rusje. – Ljubljana: Modrijan, *Studia Humanitatis*, 2008. – St. 32, 161, 361–365.

36. **Глушко А. О.** Українська мова та історія як об'єкти політичних махінацій і уроки сусідніх держав [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://memorial.kiev.ua/statti/930-istorija-vchyt.html>.

37. **Горкуша О.** Універсальний ексклюзивізм «Православної цивілізації» на суперечливому тлі історичної пам'яті українців [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.religion.in.ua/main/analitica/7224-universalnij-eksklyuzivizm-pravoslavnoyi-civilizaciyi-na-superechlivomu-tli-istorichnoyi-pamyati-ukrayinciv.html>.

38. **Дроздовський Д. В.** Проказа малоросійства, або посеред бунту мас [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ruthenia.info/txt/drozdovsky/bunt_mas.html.

39. **Šoltés P.** Mýty, štátne sviatky a história [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.impulzrevue.sk/article.php?94>.

40. **Irša R.** Najstaršie dejiny slovenskih kralovstiev alebo ako Slovaci prišli o dejiny. – Bratislava: Inštitut pre spoločnosť, 2006. – St 181–182, 196.